

BYGGNADSANTIKVARISK RAPPORT

Observatoriet, Svaneluckykan 3, Lund

Antikvarisk förundersökning 2009

Henrik Borg

K

Kulturen, Lund 2009

Henrik Borg

Observatoriet, Svaneluckykan 3, Lund.

Antikvarisk förundersökning av gamla observatoriet.

Kulturhistoriska föreningen för södra sverige
regionmuseet lund, <http://www.kulturen.com/>

Box 1095

221 04 Lund

Innehållsförteckning

1. Bakgrund	sid 5
2. Historik	sid 5
3. Miljöbeskrivning	sid 7
4. Byggnadsbeskrivning	sid 9
4.1. Observatoriebyggnaden (M17:131)	sid 9
4.2. Räknehuset (M17:132)	sid 11
4.3. Fd Vaktmästarbostad (M17:135)	sid 12
4.4. Norra instrumenthuset (M17:137)	sid 13
4.5. Seismografhuset (M17:133)	sid 14
4.6. Astrografhuset (M17:138)	sid 15
4.7. Magasinet (M17:134)	sid 16
4.8. Barack A, Forskarbaracken (M17:136)	sid 18
4.9. Barack B	sid 19
4.10. Observatorieparken	sid 20
5. Helgo Zettervall	sid 23
6. Lagstiftning KML och PBL, riksintresse MB	sid 23
7. Kulturhistorisk värdering	sid 25
8. Antikvariska förhållningssätt	sid 28
9. Observatoriet vid Uppsala Universitet	sid 30
10. Källor & litteratur	sid 31
 Bilaga 1 situationsplan	 sid 33
Bilaga 2 Astronomiska institutionens historia	sid 34

I Bakgrund

Antikvarisk förundersökning av gamla Observatoriet i Lund har utförts under september och oktober 2009 på uppdrag av Lundafastigheter. Förundersökningen utgör en fristående undersökning av de kulturhistoriska värdena i miljön. Undersökningen ska fungera som underlag för projektering och vid bedömningar av kulturvärdena i Observatoriet. Undersökningen inriktas på de enklare byggnaderna i miljön och på grund av tidsbrist undersöks här inte de interiöra värdena i Observatoriebyggnaden närmare. Observatoriet med trädgård skyddas sedan 1993 som byggnadsminne. 2002 utformades nya skyddsbestämmelser. Samma år flyttade astronomiska institutionen till nya lokaler på Sölvegatan. Samtliga byggnaderna utom de mindre instrumenthusen, observatoriet och seismografkällaren har fått ny användning. Frågan om observatorieparkens framtida användning och förvaltning är delvis kopplat till den planerade förnyelse och utökning av Stadsparken som Park- och naturkontoret driver. I planerna på förnyelsen av parken ingår att koppla observatorieparken med stadsparken och öka genomströmningen av besökare i parken.

2 Historik

Vid observatoriet bedrivs studier i astronomi, d v s studier och analyser av stjärnorna och företeelser utanför vår atmosfär. Universitetets första observatorium var i drift under några få år på 1670-talet innan det förstördes i skånska kriget. Under 1750-talet inrymdes ett litet observatorium i Lundagårdshusets trapptorn. Efter år av ansökningar för ökade resurser till astronomin i Lund, fick man ett regeringsbeslut som möjliggjorde att observatoriet på Svanelucky kunde stå färdigt 1867 till en kostnad av 45000 riksdaler. I miljön ingick även vaktmästarebostaden som färdigställdes redan 1865. Observatoriet placerades i en mindre park i utkanten av dåvarande Lund. Fasaderna ritades av Helgo Zettervall och bygmästaren Peder Christian Sörensen ritade konstruktionen. Sörensen låg bakom även det kemiska laboratoriet mellan Magle kyrkogatorna (nuvarande historiska institutionen) samt Agardhianum i Botaniska trädgården. Samma år som observatoriet stod klart, invigdes även en annan byggnad som Zettervall ritat, nu kallad Gamla kirurgen i kvarteret Paradis. Observatoriet var en tidig del av Universitetets byggnadsprogram och föregick exempelvis universitetsbyggnaden och institutionerna längs Östra Vallgatan. På institutionen hade man under 1900-talets början ett stort vetenskapshistoriskt intresse och firade gärna jubileer. Under 1900 till 1901 bedrev man arkeologiska utgrävningar av Tycko Brahes ruiner på Ven och försökte intressera Riksantikvarieämbetet för att skydda ruinerna och ge dem större uppmärksamhet.¹

I observatorieparken tillkom under 1910-talet det s k räknehuset och seismografhuset men det blev också de sista mer påkostade institutionsbyggnaderna på Svanelucky. Under 1940- och 50-talen tillkom nya lokaler genom utgrävning av källare och uppförandet av enklare baracker, undervisnings- och kontorslokaler hyrdes på Stora Södergatan. Nästa stora satsning som genomfördes var det nya observatoriet på Romeleåsen som byggdes på 1960-talet. I

¹ "Lundaögon mot stjärnorna" sid 161f

observatorieparken byggdes barackerna till under 1970-talet och 1986 tillkom den barack som kom att bli den sista länken i observatoriets utveckling på Svaneluckykan. Så sent som 1991 lade Lunds universitets byggnadsbyrå fram en plan på att bebygga tomten med ett hus på cirka 2500-3000 m². I projektet planerade man rivning av seismografkällaren, forskarbaracken, norra instrumenthuset och vid behov även magasinet. Strax därefter förklarades observatoriemiljön som statligt byggnadsminne. 2002 flyttade institutionen och observatoriet till nya lokaler i och invid gamla vattentornet på Sölvegatan i Lund. Sedan 1930-talets mitt hade institutionen verkat för att flytta till ett för observationer mera fördelaktigt läge och för att få tillgång till större sammanhängande lokaler för undervisning och forskning.

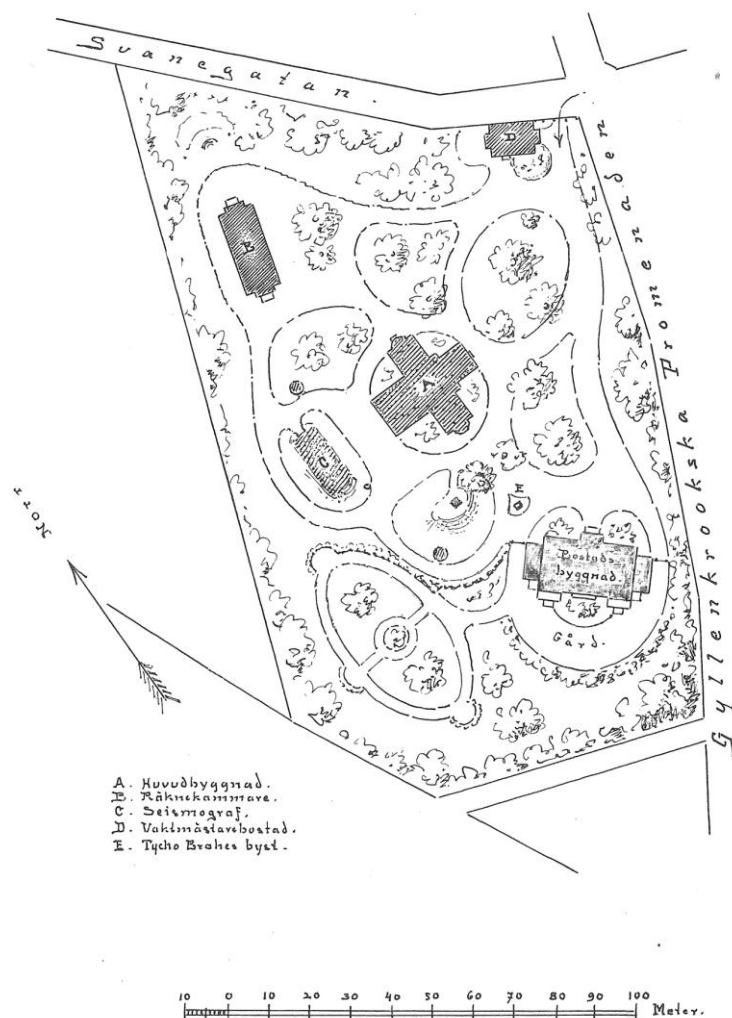
Fönster i observatoriebyggnaden med äldre gångjärn

3. Miljöbeskrivning

I sydvästra delen av centrala Lund ligger stadsparken och observatorieparken. I observatorieparken finns ett antal stora lövträd och ett gångsystem belagt med grus som delar gräsyterna. Observatorieparken avgränsas i norr av Svanegatan och i öster av Gyllenkroks allé. I väster och söder gränsar observatorieparken till den del av stadsparken som har sitt ursprung i den privata Parkbolagets trädgård². I stadsparken, strax söder om observatorieparken, löper stadsvallen som utgör resterna av Lunds medeltida befästningslinje. Skillnaden mellan de båda parkerna har varit tydlig och markerad av ett staket och växtlighet samt en höjdskillnad i marken i dess västra tomtgräns. Runt tomten har tidigare funnits en stengårdsgård planterad med rönnbärs- och oxelträd. De kan eventuellt ha ett ursprung i att marken ägts av linnélärjungen och botanikprofessorn Erik Gustav Lidbeck. Att skilja observatoriet från omgivningen har varit en strävan som Astronomiska institutionen haft under hela den kontinuerliga användningen från 1865, då vaktmästarbostaden byggdes, till 2002 då man flyttade till Sölvegatan. Parken omgärdades under 1800-talet av ett spjälstaket i trä med kontursågade ribbor. En ritning av staketet är daterad 1883. När observatoriet stod klart 1867, fanns inga höga hus i närheten, bebyggelsen längs Gyllenkroks allé bestod av en och tvåvåningshus. Träden på tomten var inte uppväxta. Observatorieparken utformades med stor omsorg med växtlighet och ett slingrande gångsystem. Marken var fuktig med högt grundvatten. Den park som nu utgör stadsparken var i privat ägo men inte heller här var träden särskilt stora. Marken köptes in av ett Parkbolaget 1860. Trädgårdsmästarebostaden i parken byggdes 1867, samma år som observatoriet. På 1910-talet byggdes entrén om och försågs med smidesgrindar mellan tegelplintar. Anledningen till avskiljandet och placeringen var att man då endast hade stadsbebyggelse norrut och därmed en fri stjärnhimmel söderöver. Avskiljandet innebar däremot inte att allmänheten inte hade tillträde utan bara att det reglerades för att inte störa verksamheten.

² 1821 öppnades Högevall som promenadstråk för Akademin. 1860 köptes ett markområde innanför vallen och Lunds Parkbolag bildades. Parken var endast öppen för aktieägare under den första perioden. 1904 köptes parkbolaget av staden och 1907 anordnades Lundautställningen i det som 1911 kom att bli stadsparken. Källa Lund utanför vallarna del II.

SITUATIONSPLAN
FÖR UPPFÖRANDE AV EN BOSTADSBYGGNAD
VID ASTRONOMISKA INSTITUTIONEN I LUND.

Parken från 1920 då en bostad för personal planerades i sydöstra hörnet.

4. Byggnadsbeskrivning

Observatoriet från sydväst

Kalkstensplatta för instrument

4.1 Observatoriebyggnaden (M17:131)

Observatoriebyggnaden är huvudbyggnaden i miljön. Den är byggd 1865-67 efter fasadritningar av Helgo Zettervall men med planlösning och konstruktion av byggmästarna P.C. Sörenson och F.G. Escher. Ritningarna granskades ur funktionshänseende av professorn i astronomi Axel Möller. Ett antal observatorier i Europa var relativt nybyggda vid denna tid. Tänkbara förebilder var troligen Uppsala observatorium som byggdes 1843-1854 med förebild i Berlins observatorium från 1835, Pulkovaobservatoriet vid S:t Petersburg från 1839 eller Köpenhamns observatorium från 1859-61. Ett förslag till nytt observatorium i Lund ritades av Hans Jakob Strömberg 1850. 1860 gjordes ett förslag av danske H Christensen. Valet av platsen Svanelucky förklaras av "fri horisont åt söder, vester och öster, som ligger så nära den bebyggda delen af staden, att ett observatorium där kan uppföras utan att byggnaderna derjemte serskildt behöfva anskaffas för astronomerna, hvilka här kunna bo i grannskapet."³

Det observatorium som stod klart 1867 var den första byggnaden i Lund som uppfördes för detta ändamål. Den astronomiska verksamhet som inleddes i det dåvarande danska Skåne under Tycho Brahes tid på 1500-talet, fick ingen fortsättning. Vid Lunds universitet startades en astronomisk verksamhet med tillsättningen av Andreas Spole som professor 1667. Hans verksamhet i Lund blev på

³ Kristensen, H: sid 198

grund av kriget 1676-79 kort och det hus med observatorietorn han byggt vid Winstrupsgatan ödelades i kriget. Den astronomiska verksamheten bedrevs under kommande år som en del av matematikstudierna och inte förrän vid 1750 fick man lokaler i Lundagårdshusets trapptorn. Drygt 100 år senare kunde man flytta in i det första observatoriet.

Planen är en kvadrat från vilken fyra flyglar utgår. Ur kvadraten reser sig en cylinder på vilken det vridbara tornet i trä är placerat. Fasaderna är uppförda i gult tegel lagt i kryssförband, vid marknivå finns ett putsat parti, avfärgat i grått. Taken är belagda med grönmålad skivplåt. En balkong omger det cylindriska tornet, räcket till denna är i smide som målats grönt. Ett räcke med samma utformning syns på de äldsta bilderna och de är troligen de ursprungliga räckena. Fönstren är i de allra flesta fall äldre, troligen ursprungliga, de är målade i grön kulör. I några fall har fönstren skiftats vilket kan ses på glaskvalitet, gångjärn och hörnjärn.

Västra flygeln, utvändigt igenkännbar genom den ljust målade träpanelen med snickeridekor, byggdes som oisolerad för att instrumenten inte skulle påverkas av skillnader mellan ute- och inneförhållanden. Den västra flygeln innehåller stora luckor som går över tak och övre väggliv. Dessa luckor har skjutits åt sidan vid observation. Södra flygeln innehöll tidigare luckor i tak och fasad liknande de på västflygeln, dessa är nu igsatta men spår syns i murverket. På taket till södra flygeln finns ett parti större durkplåt som fungerat som plattform för radioteleskop som tillkom på 1980-talet. Ett foto från 1860 visar att även den östra flygeln innehållit lucka i tak ner över åtminstone södra fasaden, det västligaste fönstret är på bilden ersatt med stående lucka.

På räcket till den balkong som omger cylindern finns kalkstensplattor monterade. Det cylindriska trätornet kallas av astronomerna för kupolen. 1867 beskrivs det som: "Märkligt är det 150 centner tunga svängtornet som genom en sinnrik vevrättning kan vridas runt på 351 vridningar" Lund, NIT 1867 nr9. Den lyftes ned vid restaurering 2001 och lagades. Vid den tiden kunde tornet vridas runt. Vid invändig besiktning syns att mjukfog använts vid trälagnings och vid utvändiga besiktning syns flagande färg vilket tyder på att sentida färgtyp använts, lagningar eventuellt utförda med annan panel än pärlspontpanel. Den äldsta refraktorn (linsteleskopet), som stod i kupolen, finns nedplockad och förvaras i de nya lokalerna på Sölvegatan. Under 1900-talets början fanns en skidkula, monterad på en stång fastsatt på observatoriets fasad. Denna kula hissades eller sänktes kl 1200 varje dag.

Observatoriebyggnaden skyddas genom byggnadsminnet exteriört och interiört, samt planlösning och fast inredning. De kulturhistoriska värdena interiört behandlas separat i en kommande undersökning.

Räknehuset södra gaveln

4.2. Räknehuset (M17:132)

Byggt 1912 efter ritningar av Henrik Sjöström. Exteriören är medeltidsinspirerad och uppförd i gult tegel med dekorativa utformningar av takfotsgesims, gavelrösten och fönsteromfattningar. Sockeln är utförd i släthuggen granit. Taket är belagt med facettlagda eternitplattor. I räknehuset fanns arbetsrum, bibliotek och kartotek. I huset gjordes de omfattande statistiska beräkningar som krävdes för verksamheten. Byggnaden beskrivs av institutionen ha rymt "tyngdpunkten i institutionens verksamhet". I byggnaden fanns de omfattande kortregister, ett hundratal register med ca en halv miljon kort, som krävdes för beräkningar och statistik innan datorerna började användas. Källaren är utgrävd under 1945. Byggnaden har genomgått en omfattande restaurering och ombyggnad men innehåller en delvis bevarad planlösning och skyddas genom byggnadsminnet exteriört och interiört, samt planlösning och fast inredning.

F d vaktmästarebostaden sett från Svanegatan

4.3. Fd Vaktmästarebostad (M17:135)

Byggt 1865 som den första byggnaden i observatorieparken. Fasader av gult tegel på en putsad sockel som avfärgats svart. Trappa i kalksten med smidd stövelskrapa. Sadeltak belagt med skiffer. Ursprungligen fungerade byggnaden som vaktmästarebostad men byggdes senare om till arbetsrum. Idag är den äldre planlösningen bevarad men ytskikten är förnyade. Skyddas genom byggnadsminnet. Att byggnaden uppförts som vaktmästarebostad visar platsens avskilda läge vid tiden för uppförandet av observatoriet och behovet av att miljön var bemannad. På 1800-talet och 1900-talets början var det vanligt att vaktmästare bodde i verksamhetsmiljön. Genom byggnadsminnet skyddas exteriör och stomme.

4.4. Norra instrumenthuset (M17:137)

Mindre cylindrisk träbyggnad med putsad sockel. Huset kunde inte besiktigas vid besök då nyckel saknas, med tanke på Astrografhusets kondition är en invändig besiktning önskvärd snarast. Taket är lagt med plåt och en lucka som troligen varit öppningsbar. Byggnaden visar hur man löste att förvara tunga instrument ute i parken. Instrumenthuset skyddas genom byggnadsminnet exteriört samt stomme.

Seismografhuset gaveln, ornerad dörr och takventiler

4.5. Seismografhuset (M17:I33)

Seismografhuset är en konstruktion som övertäckts med jord. Den byggdes 1914 för att inrymma seismografen. Den seismografiska verksamheten blev aldrig framgångsrik på grund av avståndet till berggrunden och de tjocka lerlagren. Den är uppförd i två våningar där det övre har ett tunnvalvt tak. I nedre våningen finns två gjutna fundament. På den ena av dessa har seismografen varit placerad. Här finns även en torkanläggning som inte är i bruk. Seismografhuset skyddas genom byggnadsminnet i exteriör, stomme samt planlösning och fast inredning.

Mindre skada vid takfot

innertaket har rasat in

4.6. Astrografhuset (M17:138)

Astrografhuset är en lätt träkonstruktion som tidigare har hyst ett astronomiskt instrument men är idag tomt. Det byggdes 1914. Huset vilar på hjul och kan med hjälp av en räls flyttas åt sidan. Rälsen vilar på träslipers. Huset kunde flyttas på rälsen åtminstone 2001. Huset ligger på en låg kulle som troligen skottats upp vid uppförandet av huset. Utvändigt ser skicket bra ut men vid öppnande av huset syns ett långt gånget förfall. Innertaket har rasat in och bär spår av svampmycel. Yttertaket är klätt med plåt som är otät. Möjligen är husets fasader målade med allt för tät färg. Huset ingår i byggnadsminnet och ska enligt skyddsföreskrifterna underhållas. Vid restaurering bör även rälsen undersökas och om det går att skjuta huset på denna. Astrografhuset skyddas genom byggnadsminnet i exteriör, stomme samt rälsen.

4.7. Magasinet (M17:134)

Magasinet är uppfört i en regelkonstruktion klädd med brunmålad locklistpanel. Taket är ett papptäckt pulpettak. Band av liggande fönster och bräddörrar av stående panel är placerade i östra långsidan. Sockeln är målad gjuten betong. Magasinet södra del är uppförd 1952 som magasin och förrådsbyggnad. Den ursprungliga delen uppfördes med en centralt placerad pardörr på ömse sidor flankerad av två par liggande tvålufts-fönster. Den norra delen byggdes till under 1960-talet med ytterligare två par liggande tvålufts-fönster. I den östra långsidan märks en skarv där byggnaden utökats. Även i sockeln syns olika behandling. Södra delen av magasinet är isolerat och försett med lysrör, golvet är upphöjt från omgivande marknivå. Det användes mellan 1966 och 1985 för miljötest inom rymdforskning, testerna innefattade vibrationstester, temperaturtester och vakuumtester på material som skulle ingå i raketer. Inne i baracken mot söder ska enligt uppgift finnas ett gjutet fundament i golvbjälklaget på ca 7-8 ton på vilket vibratorerna var monterade. I södra gaveln finns ett mindre träskåp monterat. I skåpet fanns fläktar för kylning av vibratorerna som användes vid miljötesterna. Under en period stod institutionen själv för skötsel av parken och i magasinet förvarades trädgårdsredskap. I denna byggnad fanns även en lastbil under en period. I norra delen av byggnaden saknas isolering och golvet av gjuten betong ligger i marknivå. I skyddsbestämmelserna till byggnadsminnet beskrivs baracken: "Får inte förändras på ett sådant sätt att anläggningens kulturhistoriska värde minskar. Samråd ska ske med länsstyrelsen."⁴

I denna antikvariska förundersökning bedöms den södra och äldsta delen som viktigast att bibehålla vid en eventuell förändring av miljön.

⁴ Länsstyrelsen i Skåne län beslut 2002-06-19, dnr 432-10306-00

Magasinets södra del innehåller inredning från den äldre verksamheten.

4.8. Barack A (M17:136) Forskarbaracken

Byggt för att innehålla arbetsrum efter en bygglovritning daterad 1949. På ritningen från 1949 har baracken 11 meters längd och 9 meters bredd. Kallas för forskarbaracken och var tänkt som ett provisorium men användes permanent till 2002. Baracken förlängdes söderut 1973, i liknande utförande, för att ge plats åt observatoriets datoranläggning och datorstyrd mätapparat. Hela baracken är uppförd i regelkonstruktion med fasader i vitfärgad locklistpanel. Grunden i den norra och äldsta delen består av betongplintar. I den södra, senare delen är sockeln gjuten i betong. Flackt sadeltak belagt med svarta eternitplattor. Fönstren är, bortsett från några mindre enluftsfönster, av tvåluftstyp men av något olika karaktär. En del är äldre troligen 1940-tal och andra, något mindre, har en aluminiumlist i bottenbågarna. Rummet med datorn var klimatreglerat. Datorn kallades Astol vilket stod för Astronomiska oraklet i Lund och var av fabrikatet Hewlet-Packard 2116, delarna till denna finns i stor utsträckning nedplockade. Interiören är helt förnyad och används idag som kontor. En ombyggnad gjordes 2004 med ny tillgänglighetsramp och delvis nya fönster. I skyddsbestämmelserna till byggnadsminnet beskrivs baracken: "Får inte förändras på ett sådant sätt att anläggningens kulturhistoriska värde minskar. Samråd ska ske med länsstyrelsen."⁵

I denna antikvariska förundersökning bedöms den norra och äldsta delen som viktigast att bibehålla vid en eventuell förändring av miljön.

⁵ Länsstyrelsen i Skåne län beslut 2002-06-19, dnr 432-10306-00

4.9. Barack B

Barack B är en ditflyttad kontorsmodul med väggart i plastfiber, en Intercommodul. Uppställd efter att arbetsmiljöronde dömt ut vaktmästarens arbetsrum inne i gamla observatoriebyggnaden 1986. Interiört förnyade ytskikt. Tillgänglighetsanpassad med ramp. I skyddsbestämmelserna till byggnadsminnet beskrivs baracken: "Får inte förändras på ett sådant sätt att anläggningens kulturhistoriska värde minskar. Samråd ska ske med länsstyrelsen."⁶

I denna antikvariska förundersökning bedöms baracken representera en del av verksamhetsperioden men blir p g a sin ringa ålder och sin enkelhet i utförande svår att värdera högt. Även om baracken har ett undanskymt läge i observatoriemiljön riskerar den, p g a skicket och det enkla utförandet, ge en negativ inverkan på omgivningen vilket kan påverka även de andra byggnaderna på sikt. Fastighetsägaren avser att söka tillstånd hos Länsstyrelsen för att få forsla bort byggnaden.

⁶ Länsstyrelsen i Skåne län beslut 2002-06-19, dnr 432-10306-00

Observatoriet sett från väster med magasinet strax tv i bild, bakom detta seismografkällaren. Växtligheten är bitvis yvig och skymmer sikten.

T v observatorieparkens idegranshäck, bild t h gamla entrén med smidesgrind och ur från 1913.

4.10. Observatorieparken

Den park i vilka observatoriebyggnaderna ligger är en av förutsättningarna för verksamheten i observatoriet. Placeringen i stadens utkant och utformningen av parken var avsett att ge astronomerna avskildhet för sina observationer av stjärnhimlen. Runt området ska ha tidigare funnits en stengårdsgård planterad med rönnbärs- och oxelträd, och det har eventuellt ett ursprung i att marken ägts av linnélärjungen och botanikprofessorn Erik Gustav Lidbeck.

Observatorieparken gavs dock möjligen en mer varierad och noggrann utformning än vad som var påkallat av astronomernas behov av avskildhet. Möjligen tog man hänsyn till den intilliggande parken som köpts in 1860 av det privata Parkaktiebolaget. Vid samma tid som observatoriet anlades den nya botaniska trädgården i Lund (1862-67) byggmästare vid byggnationen i den parken var samme Sörensen som byggde observatoriet. J A Agardh stod för utformningen av Botaniska trädgården, möjligen engagerades denne Agardh även i observatorieparkens anläggande. Staket och avgränsning var viktigt vid observatoriets tid eftersom verksamheten krävde mörker. En ritning daterad 1883 visar ett spjälstaket med samma kontur som dagens staket mot Gyllenkroks allé. Under 1913/14 byggdes grinden om och de murade plintarna tillkom. I en av dessa placerades uret som skulle signalera till lundaborna om den vetenskapliga verksamheten och exaktheten i beräkningarna. Uret tillkom efter en konferens i Paris och markerar införandet av standardiserad tid i Lund. Man beställde en radiomottagare från Tyskland för att få tillgång till nätverk av välkalibrerad och standardiserad tid men kriget kom emellan. Man utformade en egen konstruktion för Lund istället. Urtavlan skulle signalera institutionens noggrannhet och precision: "sekunderna ska framhävas såsom vid uret i Greenwich". Uret som tidvis benämnts "Lunds rättaste klocka" slogs sönder 1974 men reparerades därefter. Nu står den stilla. Intill uret har även funnits ett skåp där två skrivande instrument fanns för lufttryck och temperatur. Instrumenten och registreringarna från dessa finns i astronomi-institutionens arkiv.

I parken har nya byggnader tillförts successivt och endast ett har hittills rivits, det s k södra instrumenthuset revs på 1970-talet.⁷ Det var av liknande utformning som det ännu bevarade norra instrumenthuset. Den byst föreställande Tycho Brahe som stod i parken mellan 1904 och 2001 finns nu utanför astronomiinstitutionen på Sölvegatan. Den ställdes upp utanför Lundagårdshuset 1901 för att uppmärksamma 300-årsdagen av Tychos död.

Träden i parken är av varierande ålder men det finns ett antal riktigt stora träd, bland annat på gräsplanen mellan observatoriet och vaktmästarbostaden, där två jättelika bokar står. Det finns även höga askar och hästkastanjer och de höga lindarna i Gyllenkroks allé. Parken omgärdas mot Gyllenkroks allé av ett spjälstaket i trä med profilerat krön, spjälorna är svartmålade men algbevuxna ger de ett grågrönt intryck. I staketet tas nu två nya entréer upp. I söder och sydväst avgränsas parken av ett delvis raserat trådstaket hållet av gjutna betongstolpar. Invid staketet växer en idegranshäck som bildar en grön vägg mot söder. I väster finns betongstolpar men inget staket, här är växtligheten sporadisk med spontant upptagna passager i växtligheten. En nivåskillnad märks mellan den lägre observatorieparken och den något högre liggande stadsparken i väster. Mot Svanegatan i norr löper ett nyare trådstaket, som är delvis nedtrampat och skevt. Från 1952 finns en ritning på ett 1,2 meter högt nätstaket på betongstolpar samt häck av avenbok mot Svanegatan. Mot Svanegatan finns även den fd huvudentrén till observatorieparken. I skrivande stund utförs nya entréer från Gyllenkroks allé till observatorieparken.

Grusytorna i parken är belagda med ljust grus. Gångarna är i några fall otydliga och

⁷ Det finns även en ritning från 1881 "Nybyggnad för observatorium å tomten No 240." Ritningen föreställer en enkel regelkonstruktion i en våning med takfönster och vanliga fönster samt smyckad med snickeridekorationer på takfot och vindskivor. Ritningen är märkt Lunds mekaniska snickerifabrik samt O M Melin Lund 30/5 1881. Ytermåtten är ca 10 x 6 meter. Byggnaden återfinns inte på den situationsplan från 1908 som beskriver parken. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv, Lunds kommun.

med tunt lager grus. Grusgångar och gräsytor blandas samman. Växtligheten i parken är otuktad och yvig, stora grenar har fallit ned i senaste stormen (20091005). Växtligheten är artrik och frodig. På gräsmattan strax norr om observatoriet står ett konstverk i betong. Det är ett examensarbete för designstudenter på LTH och är utformat som ett solur som släpper genom solen var annan timme. Uret var först uppställt på utställningen i Helsingborg, och sedan placerat i parken. Tillverkare är Skanskas cementgjuteri i Staffanstorp.⁸ Skulpturen är skadad. 1986 byggdes en ny transformatorstation i parkens sydöstra del.

Observatorieparken skyddas genom byggnadsminnet: "Skyddsområde (se bilaga 2) avgränsat med streckad linje, får inte ytterligare bebyggas eller väsentligt förändras. Parken skall bibehållas som en avgränsad enhet och staket mot Gyllenkrooks allé skall bibehållas till omfattning, utseende och läge. Parkanläggningen skall vårdas och skötas på ett sätt så att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas."

Observatorieparken med det numera rivna södra instrumenthuset närmst i bild.

⁸ Torbjörn Wiesel e-post 20091005

5 Helgo Zettervall

Helgo Zettervall var den arkitekt som utformade fasaderna på observatoriebyggnaden. Han levde mellan 1831 och 1907. Zettervall var mycket inflytelserik under en period på 1800-talet och han ritat flera monumentbyggnader i Lund (Allhelgonakyrkan, Universitetshuset, Palaestra et Odeum, Kirurgiska kliniken även kallad gamla kirurgen, Palais d'Ask, Zettervalls villa m fl.) och genomgripande restaurerat bl a Domkyrkorna i Lund, Uppsala, Linköping och Skara. Han har även ritat ett stort antal andra nybyggnader (Hotell Anglais, Bolinderska huset, Norra latin och Palmeska huset i Stockholm) och samt genomfört många restaureringsprojekt i landet (bl.a Malmö rådhus, Björnstorps slott, Härkeberga slott och Kalmar slott). I Lund ritade han även privatbostäder som Villa Tuna och Råbyholm. Han var professor vid Konstakademien i Stockholm och under 1882-1897 chef för Överintendentsämbetet vilket granskade och godkände alla statliga byggprojekt och kyrkobyggnader.⁹ Zettervall ritade med stor bredd i byggnadstyper och historiska stilar. Han ritade kyrkor, bostadshus, slott, villor, boställen på landet, lasarett, skolbyggnader och restaureringsuppdrag. De tio sista åren av sitt liv fick han utstå hård kritik för sin restaureringsinriktning som varit inriktad på de som idag kallas stilrestaurering, d v s att återföra en byggnad till en tänkt idealbild av hur den kan ha, eller till och med, borde ha sett ut vid uppförandet.¹⁰ Byggmästaren Peder Christian Sørensen stod bakom ritningarna till vaktmästarebostaden och konstruktionen av observatoriebyggnaden. Efter Zettervall kom hans elev och medhjälpare Henrik Sjöström att rita Räknehuset, seismografhuset och ett bostadshus som aldrig kom att uppföras.

6 Lagstiftning KML och PBL, riksintresse MB

Observatorieparken är ett kulturarv i människors medvetande men olikt många andra kulturarv är denna miljö även försett med formella skydd som ska säkra kulturvärdena över lång tid. Observatoriet med park skyddas sedan 1993 som byggnadsminne. 2002 antogs nya skyddsföreskrifter enligt 3:e kapitlet i Lagen om kulturminnen mm. "Byggnadsminnet omfattar anläggningen i sin helhet och innefattar förutom Observatoriet (M17:131) även Vaktmästarbostaden (M17:135), Räknehuset (M17:132), Seismografhuset (M17:133), Astrografhuset (M17:138), Norra instrumenthuset (M17:137), samt parkanläggningen med grindparti mot Svanegatan. Fastigheten Svanelucky 3 utgör i sin nuvarande sträckning byggnadsminnets skyddsområde." Området där Observatorieparken ligger är av riksintresse för kulturmiljövården, området benämns M87 Lunds stadskärna. Motivet till riksintresset är "Stifts- och universitetsstad, en av landets äldsta och mest betydande medeltidsstäder, som speglar utvecklingen från kyrklig metropol till universitetsstad med expansiv utveckling under det sena 1800-talet och 1900-talet." Som uttryck för riksintresset beskrivs: bl. a. **stadsvallen**, olika byggnader för universitetet och det intellektuella livet. **"Parker och planteringar, både inne i det medeltida stadsområdet och i zonen runt omkring, vilken dessutom präglas av många institutioner** och av villabebyggelse." Enskilda byggnader är inte utpekade i motivtexten men Observatoriet och Stadsparken utgör en viktig del i riksintresset. Även

⁹ http://sv.wikipedia.org/wiki/Helgo_Zettervall 20091005

¹⁰ http://www.byggnadsvard.se/index.php?option=com_content&view=article&id=192:zettervalls-villor-och-bostaellen&catid=1:arkitekturhistoria&Itemid=61 20091005

kulturlämningar under mark är skyddade enligt lag. Detta område benämns "Fast fornlämning 73:1, Lunds medeltida stadskärna" och det skyddas enligt 2:a kapitlet i Lagen om kulturminnen mm. Tillstånd för arbete som berör fornlämningen ska sökas hos Länsstyrelsen. Även resterna av den medeltida försvarsvall som omgärdat staden är skyddad enligt samma lag.

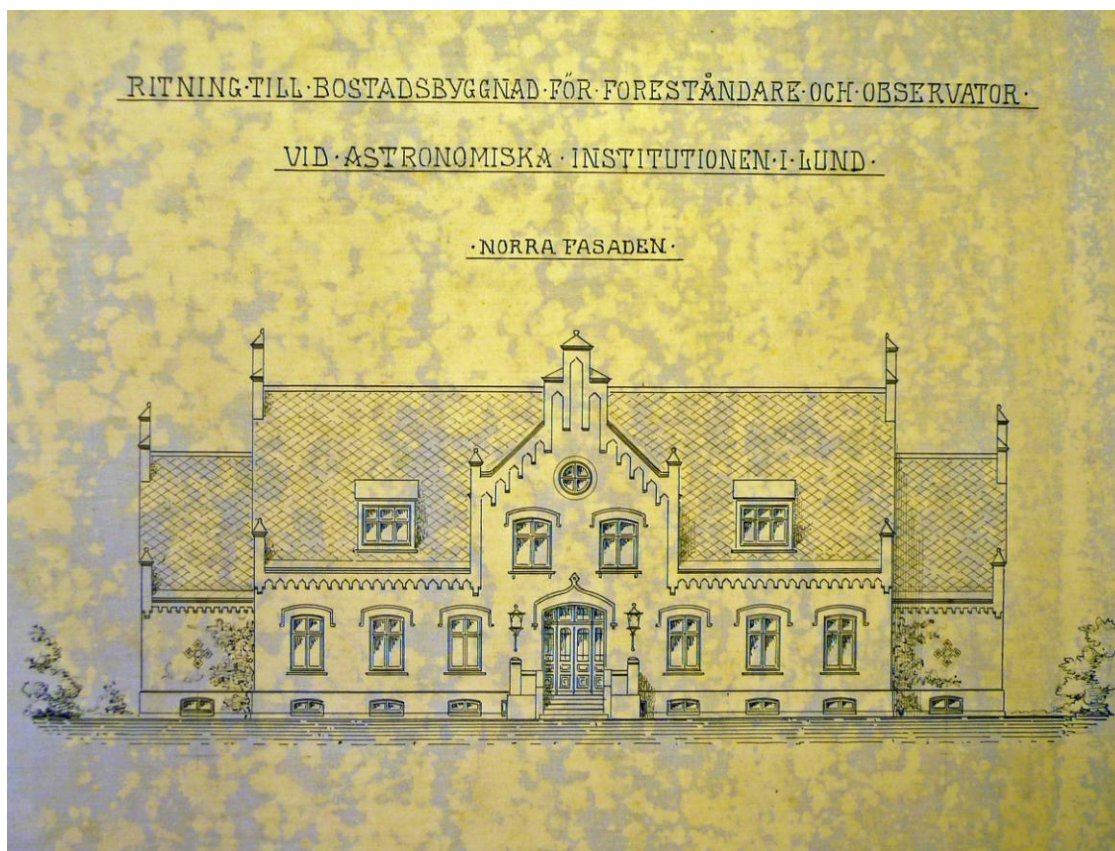
Plan- och Bygglagen, PBL, reglerar all bebyggelse i Sverige. I PBL ställs krav på skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och allmänna varsamhetskrav. I 3:e kapitlet 10 § redogörs för allmänt varsamhetskrav:

"Ändringar av en byggnad ska utföras varsamt så att byggnadernas karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara."

I 3:e kapitlet 12 § redogörs för byggnader med utpekat kulturhistoriskt värde:

"Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas."

I den kommunala planeringen är Stadsparken och Observatorieparken med byggnader utpekade som kulturhistoriskt värdefulla och därmed hänförs de till PBL 3:12 enligt ovan. Observatorieparken med bebyggelse är utpekat i Bevaringsprogrammet för Clemens och Drottens rotar. I denna version från 1981 (baserat på fältarbete 1976-80) pekas Observatoriet, räknehuset och vaktmästarbostaden ut som "Kulturhistoriskt och/eller miljömässigt värdefull byggnad". En uppdatering av bevaringsprogrammet har gjorts 2008, men inte berört denna fastighet.

Ritning från 1920 signerad av Henrik Sjöström (Lunds Universitetsarkiv)

7 Kulturhistorisk värdering

Sammanfattning

De kulturhistoriska värdena i observatoriemiljön förknippas med berättelsen om vetenskapernas framväxt och kraftiga utveckling under 1800-talet, samt dess successiva utveckling under 1900-talet och ett kraftigt ökat antal studenter under tiden efter 1960-talets mitt. I observatoriemiljön materialiseras detta i den påkostade institutionsbyggnaden från 1867, med dess kompletterande bebyggelse från 1800- och 1900-talen. Observatoriet är i stort sett mycket välbevarat i exteriör och i planlösning. Dessutom innehåller det äldre snickerier i form av dörrar, fönster och lister. Markeringen av observatoriets särskilda krav på den omgivande miljön märks i avskiljandet av observatorieparken från den intilliggande stadsparken. Avskiljandet utgörs av staket med grindar, växtlighet, utformning av gångstråk och en höjdskillnad i marken längs området västra kant. Förekomsten av mindre instrumenthus i parken visar tydligt det behov man hade av observationer under bar himmel. Idag är verksamheten och de vetenskapliga instrumenten flyttade, vilket minskar såväl värdet som förståelsen för miljön. Stödjande värden är de tecken på kontinuerlig användning som finns genom de komplementbyggnader som omger observatoriet. Att man från 1930-talets mitt strävat efter att skaffa nya lokaler och en annan placering kan avläsas genom det faktum att de byggnader som tillkommit under perioden fram till flytten 2002 varit av temporär typ och med anspråkslös utformning. Observatoriemiljöns kulturhistoriska värde byggs upp av flera delar som beskrivs nedan.

Det samhällshistoriska värdet. De kulturhistoriska värdena förknippas med berättelsen om vetenskapernas framväxt och kraftiga utveckling under 1800-talet, samt dess successiva utveckling under 1900-talet och kraftigt ökat antal studenter under tiden efter 1960-talets mitt. Observatorieparken med dess byggnader representerar en fas (1867-2002) av studierna inom astronomi som bedrivits vid Lunds universitet med olika intensitet från Andreas Spoles start 1667. Även om vetenskap kan ses som en exklusiv verksamhet som under lång tid bedrivits av ett fåtal forskare och studenter, har man inom astronomin haft en strävan efter folkbildning och kontakt med befolkningen. Det har exempelvis visats genom att man satte upp uret i grinden mot Svanegatan och genom offentliga föreläsningar i parken samt med öppethållande vid bestämda tider. Även det planetarium som inrättades 1978 kan ses som ett sätt att knyta verksamheten till offentligheten. Det astronomiska arbete som bedrivits på platsen är snarare att betrakta som en del i kartläggandet av rymden än stora vetenskapliga genombrott. Räknehuset utgör ett uttryck för vetenskapens expansion och de manuella insatser som krävdes för den vetenskapliga grundforskningen.

Kontinuitetsvärde, det gamla observatoriet var i bruk från 1867 till 2001. Under den tiden var användningen kontinuerlig. Instrumenten förnyades och flera nybyggnader och förändringar genomfördes. De tidiga nybyggnaderna var påkostade och permanenta men de som tillfördes efter 1910-talet var av mera tillfällig och anspråkslös karaktär. Redan 1937 startades en utredning om nya lokaler och en ny placering av observatoriet. Förväntningarna på en annan placering ledde förmodligen till att inga större satsningar genomfördes på Svanellyckan. Exempel på tillfälliga lösningar är barackerna från 1949, 1952 med tillbyggnader 1974 och 1983, baracken från 1986 och utgrävningarna av källarutrymmena på 1940-talet. Det provisoriska blev i det närmaste permanent. 1966 byggdes Jävan på Romeleåsen. Installationer av instrument har gjorts successivt och den stora

durkplåten, som utgjorde plattform för heliostatinstrument på södra flygeln, gjordes så sent som 1986.

Arkitekturhistoriskt värde, eftersom arkitekten Helgo Zettervall utformat fasaderna på observatoriet i en för tiden karakteristiskt konsekvent historiserande stil, äger detta ett stort arkitekturhistoriskt värde. Zettervall var mycket inflytelserik under en period på 1800-talet och han ritat flera monumentbyggnader i Lund (Universitetshuset, gamla kirurgen, Palais d'Ask, Zettervalls villa) och genomgripande restaurerat Domkyrkorna i Lund och Uppsala med flera. Han har även ritat ett stort antal andra byggnader i landet. Han var professor vid Konstakademien i Stockholm och under 1882-1897 chef för överintendentsämbetet vilket granskade och godkände alla statliga byggprojekt och kyrkobyggnader. Den historiserande utformningen med kreneleringar och rundbågefriser men med nya material och tekniska lösningar, som finns i Observatoriet, är typisk för Zettervall. Att byggnaden är så väl bevarad stärker värdet. De övriga byggnaderna i miljön har ett lägre arkitekturhistoriskt värde. Det s k räknehuset har med sin utformning av Henrik Sjöström ett visst arkitekturhistoriskt värde men av mer lokal karaktär. Övriga byggnader har ett lågt arkitekturhistoriskt värde även om vaktmästarebostaden har en ålder och detaljbearbetning som ger det stora kvalitéer.

Socialhistoriskt värde. I miljön ingår en f d vaktmästarbostad som sedan byggts om till kontorsrum. Att byggnaden finns kvar ger en möjlighet att förstå en aspekt av hur denna slutna miljö fungerat. Det fanns planer på att bygga en professorsbostad i södra delen av parken men den kom aldrig till utförande. Det socialhistoriska värdet är relativt lågt till följd av de interiöra ombyggnader som gjorts. De har medfört att den hierarkiska indelningen på institutioner inte längre är enkelt läsbar.

Teknik- och byggnadshistoriskt värde, observatoriemiljön är sammansatt med byggnader som representerar 1860-tal, 1910-tal och 1940-tal. Det ger en bred spännvidd och olika tekniker och material används. Byggnaden som i sig innehåller mest intressant byggnadshistorik är observatoriebyggnaden. I grunden ska den innehålla cement vilket är mycket tidigt eftersom den inhemska produktionen inte startade förrän 1871 i Lomma. Cementen i observatoriet har troligen importerats, möjligen från England. Den vridbara kupolen är tydlig och relativt välbevarad även om den försetts med elektrisk motor för vridningen. Ursprungligen har kupolen troligen vridits manuellt med vinsch. Några byggnadstekniska särdrag utmärker observatoriebyggnaden. Den murade kärnan som i konisk form löper genom byggnaden från sockel till kupol är separerad från den övriga konstruktionen med en liten spalt. Det ger en möjlighet att se vilken betydelse man la i att isolera instrumenten från omgivande störningar. Även den västra flygeln som utförts som en oisolerad träkonstruktion med skjutbara luckor i tak och vägg utgör en vittnesbörd om den speciella verksamhet som ägt rum här.

Seismograhuset är byggt i armerad betong med ett tunnvalv tak under grästorv. De luftventiler som finns i taket består av glaserat Höganäskeramik och platsmålad plåt tidstypiska och viktiga detaljer. De två mindre instrumenthusen, Astrograhuset och Norra instrumenthuset visar hur verksamheten bedrivits med instrument placerade utomhus. Den lätta konstruktionen har varit avsedd att skydda mot regn och blåst men annars inte störa instrumenten genom temperaturväxlingar. De övriga byggnaderna innehåller endast mindre av byggnadshistoriskt värde

Autenticitetsvärde slitage och successiva tillägg ger en känsla för att det kontinuerligt har använts, men verksamhetens flytt till andra lokaler minskar värdet. Den höga andelen av autentiskt material i dörrar, fönster och snickerier samt den välbevarade trækupolen har högt autenticitetsvärde.

Upplevelsevärden, värdet i den unika byggnadsformen och det avskilda men idag centrala läget i staden ger observatoriemiljön ett högt upplevelsevärde. Bebyggelsen spänner från 1865 till 1986, vilket ger ett påtagligt tidsdjup. Den innehåller en rik variation av byggnadsmaterial (granit, handslaget tegel, maskinslaget tegel, skiffer, plåt, papp, eternit, träpanel) och olika byggnadstyper (tegelhus, baracker, källare, träpaviljonger). De äldre byggnaderna innehåller en hög detaljeringsgrad och fina material. Byggnaderna samt en anlagd park med rik variation i arter. Observatoriemiljön med sin ursprungliga parkanläggning och varierade byggnadsbestånd är ett uttryck för Lund som universitetsstad. Det faktum att observatoriet blivit kringbyggt och verksamheten flyttats är ett uttryck för stadens expansion under 1900-talet. Expansionen under 1900-talet var troligen mycket svår att förutse för de som planerade 1800-talets observatorium.

Miljömässigt värde, genom den välbevarade parken stärker den stadsparkens landskap. Genom den särpräglade utformningen berikas stadsparken. Parken innehåller en monumentbyggnad, observatoriet, och ett antal stödjande byggnader. Barackerna och magasinet är inte särpräglade för observatoriemiljön utan utgör enkla och anspråkslösa men tidstypiska, byggnader som ger miljön ett tidsdjup och en kontinuitet.

8 Antikvariska förhållningssätt

Parken och grindarna.

- Observatorieparken utgör del av Lunds medeltida stadskärna och skyddas enligt KML som fast fornlämning (73:1). Observatorieparken och byggnader är byggnadsminne och skyddas enligt KML. För alla arbeten som påverkar fornlämningen och byggnadsminnet krävs tillstånd från Länsstyrelsen.
- Bibehåll skillnaden i karaktär mellan den tidigare slutna observatorieparken och den öppna stadsparken. Nya öppningar i staket och buskage utförs med utgångspunkt från den befintliga karaktären. Ersätt nuvarande trådstaket mot Svanegatan av spjälstaket liknande det mot Gyllenkroks allé. Bibehåll och markera gränserna mellan tomterna.
- Växtmaterial och planering skiljer sig åt i observatoriet och stadsparken. Observatorieparken har den historiska funktionen att skilja observatoriet från omvärlden för att ge vetenskapsmännen en ostörd miljö, detta är viktigt att markera.
- Växtmaterialet är gammalt och i vissa fall vildvuxet, större grenar föll i senaste stormen (20091004). En trädgårdshistorisk genomgång bör utföras för att på ett kulturhistoriskt inriktat sätt beskriva historisk utformning, samt skötsel och underhåll.
- Tukta och beskär växtligheten för bättre hävd och ljus och allmän tillgänglighet.
- Vid utvidgning och nyanläggning av gångar och parkeringsytor bör samma ytskikt som befintliga ljusa grus användas.
- Skyltar med information och bilder kan illustrera den tidigare verksamheten samt beskriva värden i växtligheten.
- Bysten av Tycko Brahe kan ersättas med en kopia eller ett nytt konstverk inspirerat av parkens historia.
- Uret är en viktig symbol för den tidigare verksamheten, återställ funktionaliteten.
- Den trasiga betongskulpturen kan forslas bort eller lagas och rengöras.

Byggnaderna i allmänhet

- Byggnaderna i observatorieparken utgör byggstenar av olika betydelse för förståelsen av den astronomiska verksamheten mellan 1865 och 2001. Avlägsnandet av byggnader minskar tidsdjupet och därmed förståelsen och värdet. Även förenkling av detaljer eller ovarsamma ombyggnader påverkar miljön.
- Tillägg i miljön kan medges. Med utgångspunkt från bebyggelsens heterogenitet i material och utformning, bör nytillskott relativt fritt förhålla sig till observatoriemiljön men underordna sig observatoriet i volym och utförande.

Observatoriebyggnaden

- Exteriör och interiör med stora kulturhistoriska värden, undersök de med verksamheten förknippade tilläggen i form av instrumentfästen. Planlösning och stomme av stort värde.
- Byggnaden innehåller äldre byggnadsdetaljer såsom fönster, dörrar, snickerier och äldre färgskikt som bör identifieras i en mer detaljerad undersökning inför förändring.

Räknehuset

- Exteriör och interiör med stora kulturhistoriska värden, planlösning och stomme av stort värde.
- Byggnaden innehåller delvis äldre byggnadsdetaljer såsom fönster, dörrar och snickerier. Möjligen i likhet med observatoriebyggnaden även rester av målningar och färgskikt som bör identifieras i en mer detaljerad undersökning inför förändring. Ytskikt förnyade vilket ger möjlighet för nya ytskikt att påföras.

Astrograf & instrumenthuset

- Värdet av paviljongerna är stort då de utgör bevis för den kontinuerliga användningen av platsen, försvinner dessa minskar möjligheten att läsa och förstå miljön. Till astrografhuset hör rälsen som bör bevaras. Inspektera instrumenthuset och restaurera astrografhuset.

Seismografhuset

- Exteriör och interiör med stora kulturhistoriska värden. Taklandskapet innehåller äldre installationer som är viktiga för förståelsen av miljön och om de sätts istånd har de även en praktisk funktion för luftväxlingen.
- Interiören är kraftigt fuktpåverkad och i behov av restaurering, vid ny användning bör trappan och seismografsockeln bibehållas. Återställ luftväxling och säkra god funktion i grundvattenpumpen.

Fd Vaktmästarbostaden

- Exteriör och planlösning med stora kulturhistoriska värden. Tak belagt med skiffer.
- Byggnaden innehåller delvis äldre byggnadsdetaljer såsom fönster, dörrar och snickerier. Innehåller möjligen även rester av målningar och färgskikt som bör identifieras i en mer detaljerad undersökning inför förändring. Ytskikt förnyade vilket ger möjlighet för nya ytskikt att påföras.

Magasinet

- exteriören bör bevaras. Ändringar, som partiell rivning av norra delen och tillbyggnader, kan göras om de utförs varsamt. Södra delen innehåller rester från tidigare användning och har ett större kulturhistoriskt värde än den norra delen som interiört saknar skydds- eller varsamhetsbehov.

Barack A

- exteriören bör bevaras. Ändringar, som partiell rivning av södra delen och tillbyggnader, kan göras om de utförs varsamt. Norra delen uppförd 1949. Interiört saknas skydds- eller varsamhetsbehov.

Barack B

- bortforsling ska föregås av ett beslut från Länsstyrelsen. Inget ytterligare behov av dokumentation av baracken finns.

9 Observatoriet vid Uppsala Universitet

Observatoriebyggnaden till Uppsala universitet uppfördes 1843-1854 med förebild i Berlins observatorium från 1835. Inom parken har byggnader med anknytning till astronomisk och meteorologisk vetenskap uppförts ända fram till mitten av 1900-talet, bl a en Newtonrefraktor för den astronomiska institutionens räkning. Det är en murad cylindrisk byggnad med vridbar huv av plåtklädd träkonstruktion. Här finns också ett meridianhus i trä, en byggnad för teleskop för observation i fast riktning längs en meridian, för att bland annat fastställa avstånd till himlakroppar. Dessutom har ett flertal mindre träbyggnader som inrymt specifika instrument uppförts. Endast en står kvar idag. Observatorieparken ligger i centrala Uppsala och placeringen av häckar och träd i alléerna är gjord utifrån stjärnbilder. Observatoriebyggnaden blev statligt byggnadsminne 1935 och 1993 utökades byggnadsminnesmärkningen till att även gälla samtliga byggnader uppförda 1843-1930 med undantag för observatoriets vaktmästarbostad. Dessutom ingår en del av parken och kvarvarande instrument och fundament för instrumentuppställning. De större byggnaderna har vid flera tillfällen byggts om för att anpassas till nya krav som ställts på bostadsstandard och undervisningsformer. Instrumenten har genom tiderna förnyats och i samband med detta har byggnader byggts om och tillkommit. Uppsala har vuxit och omringar Observatorieparken, vilket försämrar områdets lämplighet ur observationssynpunkt. Fram till 1940-talet ansågs det i Uppsala som Sveriges främsta. Sedan byggdes ett nytt observatorium i Kvistaberg vid Mälaren.

10 Källor och litteratur

”Astronomien i Lund 1667-1936. Glimtar och drag ur astronomiska institutionens liv och öden i nuvarande och gången tid.” Carl Bloms boktryckeri, Lund 1937.

”Astronomiska observatoriet vid Lunds universitet” (I: Lunds universitets historia 4, Lund 1968)

Kristenson, Hjärdis: ”Vetenskapens byggnader under 1800-talet, Lund och Europa.” Lund 1990
Arkitekturmuseet Stockholm.

Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, Kulturen. Arkivet.

Lindegren, Lennart & Lundström, Ingemar red. ”Lundaögon mot stjärnorna, astronomin i Lund under fem sekler”. Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund 2003.

Lunds Universitetsarkiv

Länsstyrelsen i Skåne län beslut 2002-06-19, dnr 432-10306-00

Nordström, Eva-Sofi: ”Astronomiska observatoriet vid Lunds universitet. En studie av planer, provisorier och byggnader med särskild tonvikt på Helgo Zettervalls insatser.” 60-poängsuppsats i konstvetenskap Lunds universitet 1983.

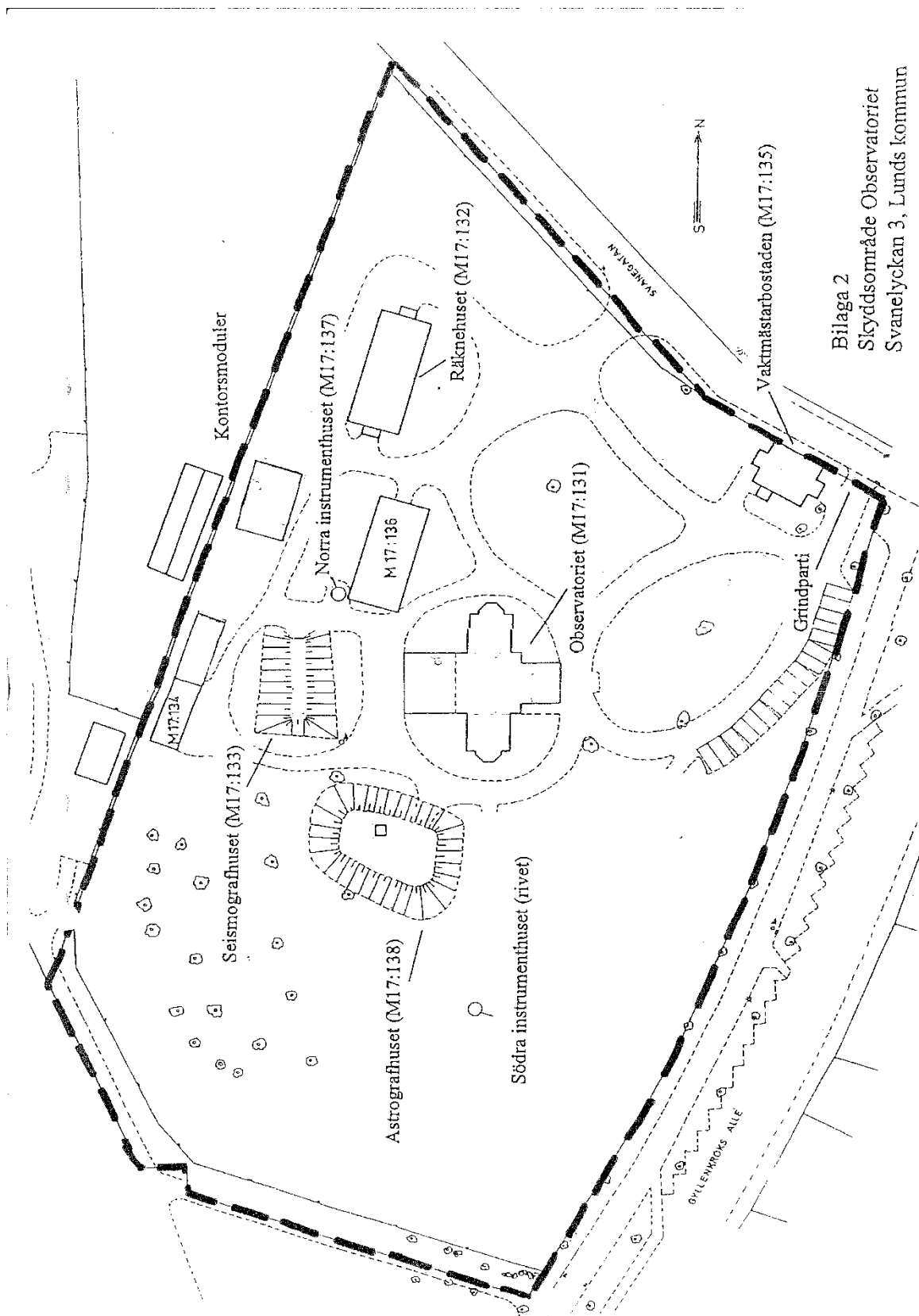
Ryding, Otto: Lund utanför vallarna, del II. Bevaringskommittén, Lund 1996

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Lunds kommun

Wiesel, Torbjörn: intervju 20090924

Åsgrim-Berlin A, Stewenius J & Mårtensson A W: ”Bevaringsprogram Clemens och Drottens rotar.” Tryckeri AB Allehanda, Trelleborg 1981.

Bilaga 1 situationsplan

Bilaga 2 Astronomiska institutionens historia

Denna text bygger på historik hämtad från Institutionen för astronomis hemsida: <http://www.astro.lu.se/Swe/Allman/inst.html> 20090914. När Lunds universitet invigdes år 1668, fanns det en sedan 1667 utnämnd Professor Cosmographus et Ptolemaicos med uppgift att forska och undervisa i "teoretiska astronomin, sfäriska trigonometrin, gnomoniken, beräkningar av de kyrkliga högtiderna, geografin, globernas bruk och seglingskonsten". Dessa omfattande arbetsuppgifter hade anförtrotts Andreas Spole. Spole uppförde ett observatorium intill Winstrupsgatan och Sankt Petri Kyrkogata som togs i bruk 1672. I samband med slaget vid Lund 1676 brändes observatoriet till stor del ned, och hans utrustning förstördes. Det dröjde till 1749 innan ett nytt observatorium inrättades, denna gång i Lundagårdshusets runda trapptorn. Något senare ökades tornets höjd, och en ny trapphusvåning inrättades, vilket möjliggjorde uppställandet av instrument på trapphustornets tak. 1863 gavs medel till ett nytt observatorium vid Lunds universitet av riksdagen. Man valde att bygga det på Svaneluckykan. Som en avgörande fördel såg man, att observatoriet skulle få fri horisont i alla riktningar utom norrut. Natthimlen var mörk förutom i norr. Observatoriet på Svaneluckykan stod klart år 1867. Samma år installerades dess huvudinstrument, vilket hade beställts, samtidigt som byggnadsarbetena för observatoriet påbörjades. Instrumentet var en refraktor med en objektivdiameter om närmare 25 centimeter. 1874, uppställdes den nya meridiancirkeln, efter refraktorn observatoriets främsta instrument. Dessa två instrument skulle under lång tid svara för lundaobservatoriets huvudsakliga produktion av observationsresultat. Tidigt omfattade observationerna med refraktorn omfattande spektroskopiska undersökningar av stjärnatmosfärens sammansättning. Samtidigt användes instrumentet också för positionsbestämningar och undersökningar av dubbelstjärnor samt för fotografisk fotometri. Meridiancirkeln utnyttjades flitigt för absolutbestämningar av positioner för stjärnor och för medlemmar av planetsystemet. Framför allt under 1800-talets senare del baserades många av dessa arbeten på en kombination av observationsresultat erhållna med meridiancirkeln och med astrografen.

Utbyggnad av observatoriet

Kring sekelskiftet var verksamheten vid lundaobservatoriet mycket kraftfull. Medan detta i huvudsak var ytterst positivt, innebar de begränsade lokalerna åtskilliga problem. Dessa löstes, åtminstone delvis, när den stora nya byggnaden, den s k räknebyrån kunde tagas i bruk 1912. Denna byggnad blev omedelbart och har förblivit tyngdpunkten i institutionens verksamhet. Ytterligare utökning av observatoriets lokaler erhöles senare genom tillkomsten av den s k grindstugan, en f d vaktmästarbostad, och seismografkällaren. Den senare inrättades, huvudsakligen under marknivå, för seismografiska ändamål. Under 1940-talet utvidgades lokalerna genom utgrävning av källarutrymmen under observatoriebyggnaden och räknebyrån. Ungefär samtidigt tillkom den s k forskarbaracken, ursprungligen avsedd för yngre forskare. Som sådan var den ett provisorium, som permanentats. Baracken förlängdes 1973 för att ge plats åt observatoriets datoranläggning. Senare har nya lokaler tillkommit för undervisning och mekanisk verkstad, undervisningslokaler hyrdes in utanför institutionen.

År 1914 installerades astrografen, en refraktor med en objektivdiameter om 18 centimeter. Astrografen användes ursprungligen för identifikation av småplaneter. En seismograf installerades år 1916. Seismografiska studier var under många år en viktig del av observatoriets verksamhet. I mitten av 1950-talet avslutades denna del av institutionens arbete. I och med

introduktionen av moderna spegelteleskop blev refraktorn mindre aktuell för forskningsändamål. Delar av instrumentet, användes för konstruktion av en s k heliostatanläggning. Denna har använts för utveckling av instrumentering. Vidare har den i stor omfattning utnyttjats som övningsinstrument. 1985 erhöll institutionen som donation av Kungl Vetenskapsakademien en förnämlig heliostatanläggning. I början av 1970-talet blev kraven på instrumentering för utvärdering av direkta bilder och spektrogram snabbt mycket höga. Detta berodde till stor del på introduktionen av elektronografi. Som resultat härav kunde observatoriet skaffa en datorstyrd precisionsmaskin. Ett planetarium som inreddes i gamla föreläsningssalen i observatoriets södra flygel, togs i bruk 1978. 2002 flyttade institutionen till nya lokaler på Sölvegatan och observatoriet på Svaneluckykan står sedan dess delvis tomt.

Observationsstationen på Jävan

Redan tidigt under 1900-talet man började diskutera möjligheterna att bygga en observationsstation utanför Lund på ett ställe med bäst möjliga förutsättningar för observationsverksamhet. Ekonomiska realiteter gjorde, att förhoppningarna om en observationsstation förblev förhoppningar under tämligen lång tid. Först under 1950-talet blev projektet verkligt aktuellt, och planerna kunde preciseras. Platsen som valdes var Jävan, en höjd som utgör en del av Romeleåsen. Jävanstationen är med sina 146 meter över havsnivån det högst belägna svenska universitetsobservatoriet. Jävan ligger sedan tio år tillbaka i malpåse och väntar på ny användning.